

Łukasz Wróblewski

Masłowska: opowieść o wstręcie

NOMOS

© 2016 Copyright by Łukasz Wróblewski & Zakład Wydawniczy »NOMOS«

Wszelkie prawa zastrzeżone. Książka ani żadna jej część nie może być przedrukowywana, ani w jakikolwiek inny sposób reprodukowana czy powielana mechanicznie, fotooptycznie, zapisywana elektronicznie lub magnetycznie, ani odczytywana w środkach publicznego przekazu bez pisemnej zgody wydawcy.

Recenzja: dr hab. Dorota Kozicka

Publikacja dofinansowana ze środków Towarzystwa Doktorantów UJ

Redakcja i korekta: Kasper Świerzowski
II korekta: Jadwiga Nagły
Redakcja techniczna: Dariusz Piskulak
Projekt okładki: Joanna Tokarczyk

ISBN 978-83-7688-375-5

KRAKÓW 2016

Zakład Wydawniczy »NOMOS«
31-208 Kraków, ul. Kluczborska 25/3u; tel./fax: 12 626 19 21
e-mail: biuro@nomos.pl; www.nomos.pl

Spis treści

Podziękowania	7
Wstęp	9
Opowieści o wstręcie	13
Afektywno-kulturowe tryby myślenia o wstręcie	17
Wstrętne kobiety Silnego	26
Na granicy wstrętu i narcyzmu	31
Udaremnianie narcyzmu a wstręt	41
Wstręt. Zmierzch narcyzmu – fantazmat zakazu	44
Wzniosłość i wstręt	51
Nastrajanie wstrętem, czyli jak rzeczy mówią przez wstręt	55
W stronę traumy. O tym, jak Masłowska atakuje wstręt(em)	66
Sampling wstrętem	71
Oszustwo i wstręt	76
Wstręt jako symulacja	88
Wstręt wyśniony	105
Wstręt codzienności w muzycznym debiucie MISTER D.	117
„Społeczeństwo jest niemiłe”	128
Wstręt: od konsumpcji do braku miłości	133
„Więcej niż możesz zjeść: felietony parakulinarne”	141
Wstręt do nadmiaru	144
Na przekór nadmiarowi	151
Na pograniczu brudu, wstrętu i winy	155
Między uczuciem inspirowanym melancholią a wyzwolonym afektem ..	161
Bibliografia	167
Summary: Masłowska: A Tale of Revulsion	175

Podziękowania

Książka jest rozszerzoną i nieco zmienioną wersją pracy magisterskiej obronionej na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w lipcu 2014 roku. Mojemu Promotorowi, prof. dr. hab. Ryszardowi Nyczowi, dziękuję za inspiracje i naukową pomoc przy jej przygotowywaniu, jak również za motywowanie mnie do odważnego stawiania literaturze pytań i nie mniej odważnego udzielania na nie odpowiedzi; prof. Romie Sendyce za cenne uwagi oraz mobilizowanie mnie do rozwijania naukowych pasji; prof. Dorocie Kozickiej za obszerne wskazówki merytoryczne i językowe, które pozwoliły mi na nowo przemyśleć kwestie podjęte w książce i je dopracować; Patrycji Badysiak za konstruktywną krytykę; Towarzystwu Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego za sfinansowanie niniejszej książki; Wydawnictwu NOMOS za opublikowanie mojego tekstu i pomyślną współpracę.

Wstęp

Dorota Masłowska na trwałe zajęła poczytne miejsce pośród wielkich najnowszej literatury. Sukces, jaki przyniosła jej wydana w 2002 roku *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* i jaki potwierdził uhonorowany nagrodą Nike *Paw królowej*, przypieczętowały jej znaczącą pozycję. Niezliczona liczba recenzji i wywiadów, a przede wszystkim aktywność pisarska i muzyczna przedstawicielki młodego pokolenia, zobowiązują do namysłu nad jej twórczością. Mimo że o autorce *Kochanie, zabiłam nasze koty* jest wciąż głośno, nadal brak studium, które ujęłoby jej dorobek w skondensowaną całość. Poniższa praca jest próbą zobaczenia twórczości Masłowskiej, ale i samej Masłowskiej, określanej jako „enfant terrible polskiej literatury” w perspektywie wstępu.

Nie sposób mówić jednak o wstępie w dorobku Masłowskiej bez konfrontacji z tym, co sama autorka doświadcza w zderzeniu z otaczającą ją rzeczywistością, ludźmi – Polską w ogóle. Ta Polska, określona przez nią „ciężkostrawnym państwem”¹, w którym wszyscy „mamy na twarzach minę «kurwa mać»”², zachowuje w sobie pewien urok pozwalający czynić z niej przedmiot pisarskich eksploracji. Wszelkie próby zerwania z rodzimym krajem – oczyszczenia z tego, co polskie, okazują się niespełnioną utopią. Nawet w *Kochanie, zabiłam nasze koty*, książce,

¹ Wywiad przeprowadzili: Agata Passent i Mariusz Cieślak w ramach programu „Xięgarnia”. Odcinek „Xięgarni” z Masłowską w roli głównej można obejrzeć w pełniejszej, niż zaprezentowana w programie, wersji pod adresem: <https://www.youtube.com/watch?v=W12u3x6xC40> [dostęp: 10.06.2014].

² D. Masłowska, *Przed kim ucieka Dorota Masłowska*, rozm. J. Lichočka [online] „Newsweek.pl” <http://www.newsweek.pl/przed-kim-ucieka-dorota-maslowska,39675,1,1.html> [dostęp: 11.06.2014].

wydawałoby się, ulokowanej poza macierzystym kontekstem, polskość zdaje się silnie pobrzmiewać. Bo też, jak się okazuje, doświadczenie tego, co polskie jest również doświadczeniem człowieka pozostającego pod presją konsumpcji, estetyki, tego, co nowe, człowieka uciekającego przed własną wstrętnością biorącą się z niemożliwości wykorzenia jego animalnych cech. Ucieczki tej nie wieńczy jednak sukces, a to, co wstrętne i zmarginalizowane daje o sobie znać w codziennym życiu. Jak zauważa Masłowska, „porzuciwszy tradycyjne formy religijności i duchowości [...] zyskaliśmy jakąś gigantyczną lukę, która zasysa wszystkie śmieci, które znajdują się w polu naszego widzenia”³. Świadomość luki, braku, abominacji ma budzić jej literatura. Ta, karmiąc się wstrętem, skłania podmiot do refleksji nad samym sobą, a zatem i do przemyślenia praktyk podejmowanych przez podmiot podążający za nowością – nowością odduchowioną, powierzchniową, daleką od głębi. Tymczasem, jak zauważa autorka w przywoływanym wywiadzie, ciało „traktowane jako twór po prostu oderwany od ducha [...] gnije, psuje się” – można by dodać wstrętnieje, osuwa się w nicość albo przestaje istnieć w ogóle.

W pisarstwie Masłowskiej zostaje wyeksponowany afektywny wymiar wstrętu odciskającego swe piętno na kształcie kultury oraz jego związek z doświadczeniem, które w ujęciu Ryszarda Nycz:

[...] jest efektem „poddania się próbie”, narażającego na ryzyko nieprzewidywalnego kontaktu podmiotu ze światem, zachodzącego poprzez zmysłowe uczestnictwo („doznanie”) z pozycji widza, który zdobył w ten sposób wiedzę („dowód” wynikający z „bycia przytomnym przy”), „oświadcza” – objawia, publicznie okazuje, także (lecz nie tylko) językowo utrwała oraz przekazuje – i zarazem sobą (własną tożsamością świadka) poświadcza (gwarantuje) jej prawdziwość⁴.

Wstręt determinuje zarówno to, w jaki sposób jednostka doświadcza otaczającą ją rzeczywistość, jak i to, w jaki sposób doświadczenie to przekłada się na opowieść będącą legitymizacją owego wstrętu.

³ Zob. przyp. 1.

⁴ R. Nycz, *O nowoczesności jako doświadczeniu – uwagi na wstępie*, [w:] R. Nycz, A. Zeidler-Janiszewska (red.), *Nowoczesność jako doświadczenie*, Kraków 2006, s. 14.

Rolą czytelnika obcującego z tym, co wstrętne, oraz usiłującego dotrzeć do sensu dzieła jest sięgnięcie do zasobów własnej wiedzy oraz odczuć, które ukształtowały jego kontakt ze światem. Jak stwierdza Nycz:

Sens jest więc efektem dyskursywnej artykulacji doświadczenia, lecz pozostaje zmumifikowany, zamknięty „w grób litery” (jak to zgrabnie ujął Norwid) bez ponowienia tej artykulacyjnej pracy, którą bierze na siebie czytelnik (a każdy trochę to robi inaczej), aktualizując znaczenie tekstu za sprawą reaktywowania w lekturze zasobów własnej wiedzy, przeżyć i wrażliwości, osadzających się w sieci kulturowych wzorców wspólnotowego doświadczenia⁵.

Doświadczenie wstrętu jest przefiltrowane przez zasłyszane i przyswojone już opowieści wyznaczające pole jego rozumienia. Wstręt wraz z mnogością doświadczeń i afektywnych splotów ewoluuje w opowieści. Zadaniem czytelnika – mediatora obcującego z twórczością Maślowskiej – jest reartykulacja doświadczenia, które nie będzie już tym samym doświadczeniem i rozumieniem wstrętu, lecz nową jakością wypracowaną w kontakcie z jej tekstami, a jednocześnie zanurzoną w tym, co już znane, minione i osadzone w pamięci podmiotu.

Zarówno czytelnik, jak i bohaterowie zmuszeni są do konfrontowania się z rażącymi, ale i uwodzzącymi ich treściami. Obcują oni bowiem z ludźmi, którzy swoim zachowaniem usiłują wzbudzić ich wstręt, przyciągając tym samym ich uwagę. Konfrontacja z tymi, którzy snują opowieść o wstręcie i swoją opowieścią próbują zainfekować innych, jest próbą wytworzenia zbiorowości świadków. Ci mają dawać świadectwo abominacji – a więc reagować na daną narrację o wstręcie⁶, jak również identyfikować się z nią i wzbogacać ją o własną perspektywę, by umożliwić jej trwanie w kulturowym obiegu.

Reprodukowana opowieść staje się gwarantem moralności, obligując członków wspólnoty do reagowania awersją na przejawy wykraczającego poza „normę” zachowania. Paul Rozin, Jonathan Haidt i Clark

⁵ R. Nycz, *Poetyka doświadczenia. Teoria – nowoczesność – literatura*, Warszawa 2012, s. 146.

⁶ Por. S. Ahmed, *Performatywność obrzydzenia*, przeł. A. Barcz, „Teksty Drugie” 2014, nr 1, s. 185.

McCauley, podsumowując swoje badania nad wstrętem⁷, wskazują na jego kulturową ewolucję, „która czyni go jednym z wyznaczników człowieczeństwa”⁸. Dodają, że „w trakcie ewolucji funkcja wstrętu się zmieniła – mechanizm, który służył temu, by unikać ponoszenia szkód na ciele, stał się mechanizmem, który służył temu, by unikać ponoszenia szkód na duszy”⁹. Ich zdaniem „czynniki budzące wstręt poszerzyły swój zakres do tego stopnia, że łączy je tylko to, iż przyzwoici ludzie nie chcą mieć z nimi nic wspólnego”¹⁰. Przewrażliwienie na punkcie wstrętnych obiektów jednakowoż obraca przyzwoitość w obsesję i skutkuje odwróceniem od otoczenia w imię idei wstrętu, co pokazuje Masłowska w swoich tekstach.

⁷ Literatura na temat wstrętu jest niezwykle bogata. Wśród nowszych pozycji poświęconych temu afektowi wymienić należy m.in.: A. Kolnai, *On Disgust*, Chicago, IL 2004; M. Nussbaum, *Hiding from Humanity. Disgust, Shame and the Law*, New Jersey 2006; J. Kristeva, *Potęga obrzydzenia. Esej o wstręcie*, przeł. M. Falski, Kraków 2007; W. Menninghaus, *Wstręt: teoria i historia*, przeł. G. Sowiński, Kraków 2009; C. Korsmeyer, *Savoring Disgust: The Foul and the Fair in Aesthetics*, New York 2011; R. Herz, *That's Disgusting: Unraveling the Mysteries of Repulsion*, New York 2013; S. Ahmed, *Performatywność obrzydzenia*, przeł. A. Barcz, „Teksty Drugie” 2014, nr 1; P.G. Overton, P.A. Powell, J. Simpson, *The Revolting Self: Perspectives on the Psychological, Social, and Clinical Implications of Self-Directed Disgust*, London 2015; W. Dittrich i in., *Wstręt i obrzydzenie*, Gdańsk 2015. Ze względu na ograniczone ramy tej książki skupię się na ujęciach wstrętu kluczowych w kontekście moich rozważań i przyjętych założeń.

⁸ P. Rozin, J. Haidt, C.R. McCauley, *Wstręt*, [w:] *Psychologia emocji*, (red.) M. Lewis, J.M. Haviland-Jones, przeł. P. Kołyszko i in., Gdańsk 2005, s. 815.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.